

Федотова Г. В.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного інституту МВС України

ЩОДО ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрито питання щодо визначення дефініції «кримінальний проступок». Вивчено пропозиції стосовно внесення змін до кримінального законодавства з метою введення кримінального проступку. Досліджено думки науковців щодо запровадження нової кримінально-правової категорії – кримінальний проступок. Констатовано, що термін «кримінальний проступок» є найбільш об'єктивним при визначенні проміжного злочинного діяння.

Ключові слова: кримінальний проступок, злочин, кримінальне правопорушення, кримінальне право, суспільна безпека.

Постановка проблеми. В умовах суспільної трансформації сучасної України, формування повноцінної правової держави європейського типу особливо гостро постає проблема реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів. Окремих змін потребує кримінально-правова політика щодо посилення захисту прав і свобод людини (громадянина), учасника кримінально-правових відносин [1, с. 102]. Визначені проблеми зумовлюють гуманізацію кримінального законодавства, вимагають від держави проведення дієвих заходів щодо їх вирішення.

З огляду на це важливою подією щодо цього питання варто вважати прийняття Концепції реформування кримінальної юстиції (далі – Концепція 2008) [2], якою запропоновано запровадження кримінальних (слідних) проступків – діянь, що не становлять значної суспільної небезпеки.

Із моменту затвердження Концепції (2008) рішучими кроками щодо її виконання та законодавчого закріплення інституту кримінального проступку стали такі: 1) прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) від 13.04.2012, у якому кримінальний проступок і злочин визначено видами кримінального правопорушення, але разом із тим у розділі Х «Прикінцеві положення» зазначено, що положення, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, вводяться в дію одночасно з набранням чинності законом України про кримінальні проступки [3]; 2) створення 30.05.2012 Президентом України робочої групи з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення й запровадження інституту кримінальних проступків [4]; 3) підготовка законопроектів про кримінальні проступки з виокремленням різних підходів урегулювання кримінального проступку.

Натомість така динамічність процесу введення інституту кримінального проступку викликає критику в наукових колах. Так, професор В.О. Туляков стосовно запровадження кримінального проступку нормами КПК України переконаний, що ця динамічність породжує хаос правової регуляції кримінально-правових відносин і викликає тенденції неузгодженості [5, с. 212].

Існує об'єктивна потреба в законодавчому врегулюванні нормами кримінального (матеріального) права нової категорії кримінального правопорушення – кримінального проступку. Відсутність вирішення питання кримінального проступку в нормах кримінального (матеріального) права нівелює принципи стабільності кримінально-правових відносин і послідовності законотворчої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що в період 2012–2015 рр. Верховною Радою України з метою введення кримінальних проступків у кримінальне законодавство розглядалися такі проекти Закону України: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 28.02.2012 № 10126 [6]; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 03.03.2012 № 10146 [7]; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 08.01.2013 № 1202 [8]; «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» від 17.10.2013 № 3438 [9]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» від 16.04.2014 № 4712 [10]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 19.05.2015 № 2897 [11], кожен документ має практичне й теоретичне значення.

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 28.02.2012 № 10126 (далі – проект) [6] пропонувалось визначити кримінальний проступок як діяння, за яке передбачено покарання у вигляді громадських робіт або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Під «незавершеним кримінальним проступком» пропонували розуміти підготовку до кримінального проступку або замах на кримінальний проступок. Загалом викладені поняття досить лаконічні та зрозумілі, але основної критики зазнали пропозиції авторів проекту щодо визнання несудимими «осіб, засуджених за злочини, за яких санкцією статті Особливої частини КК України передбачене максимальне можливе покарання у виді громадських робіт, або інше, більш м'яке покарання, після виконання цього покарання» (ч. 1 ст. 89 Кримінального кодексу (далі – КК) України – в ред. проекту). Оскільки викладене в ч. 1 ст. 89 КК України (в ред. проекту) вступає в колізію з п. 5 ч. 2 ст. 89 КК України (в ред. проекту), згідно з яким такими, що не мають судимості, визнаються особи, засуджені до основного покарання у виді штрафу ..., громадських робіт, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину. Тобто, коло покарань, які пропонується визнавати та-

кими, що не тягнуть настання судимості, значно збільшується. Крім того, не враховано практичне значення судимості для цілей кримінального права, яке полягає в тому, що за її допомогою забезпечується врахування під час призначення покарання такого факту, як рецидив злочинів. Відповідно, ураховуючи викладені зауваження, остаточним результатом за цим проектом було його відкликання.

У запропонованих нормах проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 03.03.2012 № 10146 [7] кримінальний проступок передбачається окремою Книгою 2 («Про кримінальні проступки») Особливої частини цього КК України як суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом кримінального проступку. При цьому низку діянь, які наразі визнаються адміністративними правопорушеннями та містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), запропоновано «перенести» в Книгу 2 (проекту) КК України й надати «статусу» кримінальних проступків. Такими діяння пропонують визначати порушення порядку ведення передвиборної агітації, агітації під час підготовки та проведення референдуму з використанням засобів масової інформації (ст. 212-9 чинного КУпАП), порушення обмежень щодо ведення передвиборної агітації, агітація в день проведення референдуму (ст. 212-10 чинного КУпАП) тощо.

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» від 08.01.2013 № 1202 [8] запропоновано «кримінальним проступком» визначати передбачене Книгою 2 («Про кримінальні проступки») Особливої частини КК України суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), учинене суб'єктом кримінального проступку. Це визначення конкретизується ознакою «винність» – важливою складовою, яка розкриває суб'єктивну психологічну характеристику діяння. Вина, характеризуючи внутрішній зміст діяння, впливає на ступінь його тяжкості, адже у скоєному певним чином поєднуються його об'єктивні властивості (суспільна небезпечність, шкідливість) і суб'єктивне ставлення (свідоме, вольове) до діяння. Саме діяння не можна розглядати поза зв'язком із суб'єктивним ставленням особи до нього; зміст психічного ставлення не може існувати поза зв'язком із протиправним характером самого діяння.

У проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» від 17.10.2013 № 3438 (далі – проект) [9] «кримінальний проступок» розглядається як діяння, за яке передбачене покарання у вигляді арешту на строк не більше ніж шість місяців, обмеження волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Головні концептуальні засади проекту є майже ідентичними з проектом № 1202 і № 10146, ними фактично пропонується звузити поняття «злочин». Виходячи з виду та розміру санкцій за вчинення проступку, ці діяння збігаються зі злочинами невеликої тяжкості, передбаченими ст. 12 КК України, зміни до якої проектом не вносяться. Крім того, кримінальні проступки в проекті не виділяються в окремий структурний підрозділ Особливої частини КК України. У зв'язку з цим усі кримінальні правопорушення, за які КК України передбачатиме покарання у вигляді громадських робіт або інше більш м'яке покарання, за

винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, одночасно можна буде зараховувати як до злочинів невеликої тяжкості, так і до кримінальних проступків, хоча вказані види правопорушень тягтимуть за собою не тільки різні кримінально-правові наслідки (наприклад, учинення кримінального проступку не тягнутиме за собою судимості).

У положеннях проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України» від 16.04.2014 № 4712 повторюється тенденція проектів № № 1202, 3438 і 10146: «кримінальним проступком» (проступком) пропонується визначати передбачене Загальною частиною та Книгою 2 Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом проступку, за відсутності в цьому діянні ознак злочину, що більше конкретизує попередні визначення, але все ж залишає при цьому не розкритою правову природу проступку та не вказує на конкретні критерії диференціації кримінальних правопорушень.

Проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 19.05.2015 № 2897 [11] пропонується кардинально новий підхід до визначення злочинного діяння, відповідно до якого під проступками пропонується розуміти як умисні чи необережне діяння, що заподіють істотну шкоду, яка не є ні значною шкодою, ні тяжкими наслідками, так й умисне діяння, що створює загрозу заподіяння значної шкоди. Така категорична позиція авторів проекту викликає суттєві суперечки ustalеним положенням національної кримінально-правової доктрини, зокрема в частині заміни категорії «суспільна небезпечність» поняттям «кримінальна протиправність».

Отже, викладені а законопроектах підходи до визначення поняття кримінального проступку суттєво різняться від інших запропонованих понять. Окрему думку щодо визначених підходів вирішення питання про доцільність установлення кримінальної відповідальності за проступки в чинному законодавстві України висловлюють науковці: В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда [12], які вважають запропоновані зміни не виваженими, оскільки внесення принципів, концептуальних змін до КК України може призвести до втрати стабільності у сфері кримінально-правового регулювання.

Із уведенням кримінального проступку, на думку вчених, у КК України з'являється, по суті, не якась нова (не пов'язана з кримінальною відповідальністю) категорія діянь, а ще одна категорія злочинів поряд зі злочинами невеликої, середньої тяжкості, тяжкими й особливо тяжкими. Крім того, учені вказують на норми КПК України, у яких існує посилення на злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі й особливо тяжкі злочини (ч. 5 ст. 182, ч. 2 ст. 219, ч. 1 ст. 497 КПК України). На їхню думку, це свідчить про те, що запровадження кримінального проступку не повинно зруйнувати наявну систему КК України та поділ (класифікацію) всіх злочинних діянь на злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (ст. 12 КК України), тому кримінальним проступкам просто немає місця в КК України.

Бачення розв'язання цієї проблеми зазначені вчені пропонують в окремій Концепції впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки [13]. Найбільш доцільним видається, на їхню думку, вирішення цих завдань у межах окремого нормативного акта – Закону (Кодексу) України про проступки, розробка якого створить підстави для формування самостійного виду юридичної відповідальності,

відмінного від адміністративної й кримінальної відповідальності. Згідно з Концепцією, категорію проступків мають сформулювати, по-перше, передбачені чинним КУпАП діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю сутністю, по-друге, окремі діяння, що за чинним КК України належать до злочинів невеликої тяжкості, деяких необережних злочинів середньої тяжкості і які, відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства, будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки. Ураховуючи це, загальне поняття «проступку» має ґрунтуватися на законодавчо визначених поняттях «адміністративне правопорушення» (ст. 9 КУпАП) і злочин» (ст. 11 КК України).

Висновки. Ми підтримуємо думку вчених, що під кримінальним проступком потрібно розуміти проміжний вид діяння між злочином і адміністративним правопорушенням, при цьому термін «кримінальний проступок» уважати більш вдалим, оскільки частина «проступок» указує на зв'язок з іншими правопорушеннями, а «кримінальний» – на зв'язок зі злочином. Але розглядати впровадження норм щодо кримінального проступку в межах окремого законодавчого акта, як нам видається, було б хибним, оскільки характерною особливістю законодавства про кримінальну відповідальність України є те, що воно фактично складається з одного закону – КК України.

Тому, на нашу думку, під кримінальним проступком у широкому розумінні варто вбачати систему злочинів невеликої тяжкості й адміністративних правопорушень, які мають не управлінський характер і пов'язані закономірними, типовими, загальними рисами, що тягнуть відповідні рівню суспільної небезпеки кримінально-правові наслідки у вигляді покарань, альтернативних позбавленню волі, та покарань, що володіють характером заходів громадських стягнень. У вузькому значенні кримінальний проступок – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління й за яку законом (КК України) передбачено відповідальність за проступки.

Література:

1. Дикаев С.У. Проблемы совершенствования института наказания / С.У. Дикаев // Юридические науки и образование. – 2012. – № 34. – С. 102.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008.
3. Кримінальний-процесуальний кодекс України.
4. Про робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження інституту кримінальних проступків: Розпорядження Президента України від 30.04.2012 № 98/2012-рп // Офіційний вісник Президента України. – 2012. – 5 червня. – № 19. – Ст. 73.
5. Туляков В.А. Генезис уголовного права и диалектика рекодификации / В.А. Туляков // Правове життя сучасної України: матер.

Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.). / відп. за вип. В.М. Дьомін; НУ ОЮА. – О.: Фенікс, 2012. – Т. 2. – С. 212.

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків: Проект Закону України від 28.02.2012 № 10126.
7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків: Проект Закону України від 03.03.2012 № 10146.
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків: Проект Закону України від 08.01.2013 № 1202.
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків: Проект Закону України від 17.10.2013 № 3438.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України: Проект Закону України від 16.04.2014 № 4712.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків: Проект Закону України від 19.05.2015 № 2897.
12. Ще одна спроба «гуманізації» кримінального законодавства України / [В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, Ю.В. Гродецький, А.О. Байда] // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 312–330.
13. Концепції впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки // Юридичний вісник України. – 24–30 травня 2014 року; 31 травня – 06 червня 2014 року; 07–13 червня 2014 року.

Федотова А. В. О понятіи «уголовный проступок» в уголовном праве Украины

Аннотація. В статье раскрыты вопросы определения дефиниции «уголовный проступок». Изучены предложения по внесению изменений в уголовное законодательство с целью введения уголовного проступка. Исследованы мнения ученых о введении новой уголовно-правовой категории – уголовный проступок. Констатировано, что термин «уголовный проступок» является наиболее объективным при определении промежуточного преступного деяния.

Ключевые слова: уголовный проступок, преступление, уголовное правонарушение, уголовное право, общественная опасность.

Fedotova A. As for the notion of “criminal offense” in the Criminal Law of Ukraine

Summary. In the article the problem of determining the definition of “criminal offense”. Studied proposals to amend the criminal law to introduce criminal offense. Scientists studied opinion concerning the introduction of a new category of criminal law – criminal offense. It notes that the term “criminal offense” is the most more objective when determining interim criminal act.

Key words: criminal offense, crime, criminal, criminal law, public danger.